

Rus Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Erzincan'ın İşgali*

According to the Russian Press, the Occupation of Erzincan During the First World War

Fatih Mehmet EŞKİ**

*Bu makale, Doç. Dr. Gözde Sazak danışmanlığında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı'nda yürütülen "Rusça Basında Kafkas Cephesi 1914-1917" başlıklı doktora tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır.

**Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: F.M.E. 0000-0002-1349-4236

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Fatih Mehmet Eşki,
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim
Dalı, İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: fatihmekesi@gmail.com

Başvuru/Submitted: 09.08.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
11.09.2021
Son Revizyon/Last Revision Received:
02.11.2021
Kabul/Accepted: 02.11.2021

Atıf/Citation: Eski, Mehmet Fatih. "Rus Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Erzincan'ın İşgali." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 40 (2021): 91-114.
<https://doi.org/10.26650/YTA2021-980550>

ÖZ

Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'da birçok şehir, 1916 yılının ortalarına kadar Rus Kafkas Ordusu tarafından işgal edildi. 1916 yılının şubat ayında Erzurum'u; nisan ayında ise Trabzon'u ele geçiren Rus ordusu, yönünü Erzincan'a çevirdi. Mamahatun ve Bayburt'ta gerçekleşen muharebelerin ardından 25 Temmuz 1916 tarihinde Erzincan işgal edildi. Rus basını, Erzincan bölgesinde yaşanan askerî gelişmeleri günü gününe gazete sayfalarına taşırken siyasi yorumlara da yer veriyordu. Rus basınının ilgisi, sadece askerî ve siyasi gelişmelerle sınırlı kalmadı. Erzincan'ın nüfusu, mimarisi, sosyal yapısı ve tarihi gibi birçok konu gazetelerle yer aldı. Bu çalışma, yukarıda kısaca değinilen Erzincan'ın işgal sürecini basın üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada temel kaynak olarak Petrograd ve Kafkasya'da yayımlanan gazeteler kullanılmış, Kafkas Cephesi'nde görev yapmış Rus subay ve askerlerinin hatıratlarından da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Kafkas Cephesi, Rus İşgali, Erzincan, Mamahatun

ABSTRACT

Many cities in the Eastern Black Sea and Eastern Anatolia were occupied by the Russian Caucasian Army until the middle of 1916. The Russian army had occupied Erzurum in February 1916, and then Trabzon in April 1916. Afterwards, they turned their direction to Erzincan. After the battles in Mamahatun and Bayburt, Erzincan was captured and occupied on July 25, 1916. The Russian press, which reported on the military developments around Erzincan on daily basis, also included political comments. The interest of the Russian press was, however, not limited to military and political developments. Topics published in the Russian newspapers were about population, architecture, social structure, and history of Erzincan. This study aims to analyze the occupation process of Erzincan using findings from the press. The Russian newspapers published in Petrograd and Caucasia were used as the main sources and the memoirs of Russian officers and soldiers who served on the Caucasian front were also evaluated.

Keywords: First World War, Caucasian Front, Russian Occupation, Erzincan, Mamahatun

Extended Abstract

After the Ottoman Empire's navy bombed the Russian cities in the Black Sea on October 29, 1914, Russian forces crossed the Turkish border on November 1, 1914. Despite the success of the Turkish Army in the first battles in 1914, no significant victory was gained over the Russian army due to their more advanced strategies. Terrain and climatic conditions blocked the plans of the Turkish Army to defeat the Russian Caucasian Army with a siege operation in Sarıkamış. Encouraged by the defeat of the Turkish Army in Sarıkamış, the Russian Caucasian Army began to advance on the Anatolian lands.

From the first months of 1915, the Russian Caucasian Army advanced from the Black Sea coast and the Coruh valley, occupying Borcka on February 22, Hopa on February 28, Arhavi on March 13, and Artvin on March 28. Taking advantage of the Armenian revolt in Van, the Russian Caucasian Army captured Malazgirt on May 11 and Van on May 16. From the second half of 1915, no important developments occurred on the Caucasian front.

At the beginning of 1916, the Russian Caucasian Army proceeded to capture Erzurum on February 16, 1916. In this study, the developments in the region after the occupation of Erzurum were explained.

The Russian press was closely following the military developments on the Caucasus front and informing the Russian public with comments and analyses. In this study, *Birjeviya Vedomosti*, *Den*, *Pravitelstvenniy Vestnik*, and *Russkiy Invalid* newspapers, which are prominent newspapers of the capital city, Petrograd, and *Tbilisiy Listok*, *Kavkazskoe Slovo*, *Kavkazskaya Kopeyka*, *Batumskiya Vesti* newspapers published in the Caucasus were used. In addition, the military periodicals *Vestnik X Armii*, *Voennaya Letopis*, and *Listok Voyni*, and *Kubanskiy Kazachiy Vestnik* magazines were used as sources. Furthermore, the memories and observations of Russian officers and soldiers who participated in the Erzincan operation were also included in the study.

The Russian Caucasian Army captured Erzurum on February 16, 1916, and Trabzon, which was the gateway to Anatolia from the Black Sea, on April 18, 1916. The Russian Caucasian Army were determined to advance to the west and south as their new target. Meanwhile, the newspapers of the period were quick to announcing Russia's achievements, reporting that the next targets of the Russian Caucasian Army were Erzincan and Bayburt.

On May 30, 1916, the Turkish Army liberated Mamahatun from the Russian occupation. After the ongoing battles in the region, the Russian Caucasian Army recaptured Mamahatun on July 11, 1916, and occupied Bayburt on July 16, 1916, surpassing the forces of Fevzi Pasha, who had a strong defense in the Kop Mountains for a long time. After the occupation of Mamahatun and Bayburt, the Russian press announced to the public that the new target of the Russian army was Erzincan.

The Russian Caucasian Army captured Erzincan on July 25, 1916. This success of the army became a current issue in Russian newspapers. Newspapers were following the occupation process of Erzincan closely, announcing any update to the public. The Russian press was also reporting on the military events that took place before the occupation of Erzincan and the battles that determined the fate of the city. Noting that the occupation of Erzincan had an impact in the European press, the Russian press also broadcast congratulatory messages sent to the Russian tsar and his commanders, giving the message that Russia's success was known and supported by the allies. In the following days, the Russian press reported a wide variety of information about the city's location, history, population, architecture, economy, strategic importance, nature, and climate. This information in the Russian press was remarkable and showed that Russia had a lot of information about the Ottoman Empire.

While the Russian press reported that the Russian Caucasian Army completed the occupation process in Eastern Anatolia after the occupation of Erzincan, they sustained the agenda that advancing into Anatolia was the new target of the army. Some newspapers even began writing that the target was Istanbul. As a matter of fact, the thought of the command center of the Russian Caucasian Army was in this direction.

However, the post-invasion events did not take place as reported by the Russian press, and the developments in both armies brought the end of the war closer than initially planned or anticipated. The Russian army started to withdraw as a result of the Bolshevik revolutions in Russia, and the war ended with the Erzincan Armistice signed on December 18, 1917.

With the withdrawal of the Russian troops, the extermination activities of the Armenian military units against the Muslim people living in the Erzincan began. With the forward attack of the Turkish Army, Erzincan was liberated from the enemy occupation on February 13, 1918.

Giriş

Türk donanmasının 29 Ekim 1914 tarihinde Karadeniz'de Çarlık Rusya şehirlerini bombalamasının¹ ardından Rus Kafkas Ordusu Başkomutanı Grandük Vorontsov Daşkov'un Çar II. Nikolay'dan aldığı emir üzerine Rus kuvvetleri, 1 Kasım 1914 tarihinde² yedi noktadan Türk sınırını geçti.³ 3 Kasım 1914 tarihinde Çar II. Nikolay'ın yayımladığı bir manifesto ile Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiğini duyurdu.⁴

Türk sınırını kısa bir sürede geçen Rus birlikleri, Köprüköy yönünde ilerledi. 4 Kasım'da Köprüköy bölgesinde başlayan muharebeler, 14 Kasım'a kadar devam etti. Türk 3. Ordu⁵ kuvvetlerinin başarılı taarruzlarına rağmen birliklerin parça parça kullanılması, arazi şartlarının dikkate alınmaması ve çekilen Rus birlikleri takibinin güçlü bir şekilde yapılamaması gibi sebeplerden dolayı büyük fırsatlar kaçırıldı.⁶ 3. Ordu birliklerinin Azap bölgesinde 15 Kasım'da başlayan ve 21 Kasım'a kadar devam eden yeni taarruzları da sonuçsuz kaldı.⁷

Türk Ordusu Başkomutanlık Karargâhı, Rus Kafkas Ordusu'na yönelik daha büyük bir kuşatma harekâtı gerçekleştirmek istiyordu.⁸ Fakat Rus birliklerinin durumu

-
- 1 "Turtsiya Naçala Voynu Protiv Rossii", *Birjevnyya Vedomosti*, No.14438, 17 Ekim 1914 (30 Ekim 1914), s. 1.
 - 2 "Prikaz Kavkazskoy Armii", *Listok Voyni*, No.55, 21 Ekim 1914 (3 Kasım 1914), s. 1.
 - 3 Bâki Vandemir, *Büyükharpte Kafkas Cephesi Harp Başından Sarıkamışa (Haric) Kadar*, C.2, İstanbul, Askeri Matbaa, 1933, s. 11. Sabah saat 05:00'ten itibaren Rus Kafkas Ordusu'na bağlı birlikler Çilligöl-Beyazıt, Zorğediği-Muson, Başköy-Eleşkirt, Başköy-Pasin Karakilisesi, Sarıkamış-Kötek, Oltu-Narman, Oltu-Kaleboğazı bölgelerinde bulunan karakollara baskın yaparak Türk sınırından geçti. Bâki Vandemir, *Büyükharpte Kafkas...*, s. 11.
 - 4 "Vişoçayşiy Manifest", *Pravitelstvennyy Vestnik*, No.249, 21 Ekim 1914 (3 Kasım 1914), s. 1.
 - 5 Türk 3. Ordusu, 1843 tarihinde Kuzey Makedonya'nın Manastır şehrinde kuruldu. 1853-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'nda görev aldı. Manastır'da bulunan karargâhı, 1880 yılında Selanik'e taşındı. 3. Ordu, 1897 yılındaki Yunan Harbi'nde de görev alarak Yunan kuvvetlerini Teselya ve Epir bölgelerinde yendi. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanında önemli bir konumda olan 3. Ordu, 1909 yılında 31 Mart Ayaklanması'nı bastırmak için oluşturulan Hareket Ordusu'na çok sayıda birlik ile katkıda bulundu. 1910 yılında yayımlanan askerî nizamname ile yeni görev yeri Doğu Anadolu bölgesi olurken karargâh merkezi ise Erzincan'a taşındı. Ahmet Kösem, *Osmanlı Devleti 3'üncü Ordu Faaliyet ve Komutanlığı Tarihçesi (1843-2000)*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan, 2019, s. 1-3. Birinci Dünya Savaşı yıllarında 3. Ordu Komutanlığı görevini Hasan İzzet Paşa (1914-18.8.1914), Enver Paşa (19.12.1914-8.1.1915), Hafız Hakkı Paşa (8.1.1915-12.2.1915), Mahmut Kâmil Paşa (2.3.1915-23.2.1916) ve Vehip Paşa (23.2.1916-8.6.1918) üstlenmiştir. Ahmet Kösem, *Osmanlı Devleti 3'üncü Ordu ...*, s. 21.
 - 6 *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, C.I, Birinci Kitap, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1993, s. 218-222.
 - 7 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.I, s. 319-322. Köprüköy ve Azap muharebeleri için bkz. Bâki Vandemir, *Büyükharpte Kafkas Cephesi Harp Başından Sarıkamışa (Haric) Kadar*, C.2, İstanbul, Askeri Matbaa, 1933. Kafkas Cephesi'nin genelinde yaşanan muharebe ve işgaller için bkz. Süleyman Tekir, *Beyaz Harp Kafkas Cephesi-Sarıkamış Harekâtı-Teşkilat-ı Mahsusa Operasyonları*, İstanbul, Kronik Kitap, 2021.
 - 8 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.I, s. 347; Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1914 Yılı Hareketleri*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1964, s. 139-140.

kuşatılmaya müsait olmasına rağmen arazi ve mevsim şartları elverişli değildi.⁹ 3. Ordu tarafından 22 Aralık 1914 tarihinde başlatılan Sarıkamış Harekâtı, 4 Ocak 1915 tarihinde Hafız Hakkı Paşa'nın 9. Kolordu'ya çekilme emri vermesi¹⁰ ve General G. E. Berhman'ın aynı gün Vorontsov Daşkov'a gönderdiği Rus birliklerinin galip olduğuna dair haberi üzerine amacına ulaşmadan son buldu.¹¹ 3. Ordu'nun Sarıkamış yenilgisi, Anadolu coğrafyasında ilerlemek isteyen Rus birliklerine cesaret verdi.¹²

Sarıkamış Muharebesi'nden sonra Rus Kafkas Ordusu, 1915 yılının ilkbaharında Kafkas Cephesi hattında bulunan yolları tamir ederek, iletişim hatlarını güçlendirerek ve birlikleri yeniden teşkilatlandırarak asker takviyesi yaptı.¹³ Hazırlıklarını tamamlayan ve Çoruh Vadisi üzerinden ilerleyen Rus Kafkas Ordusu; 22 Şubat 1915'te Borçka'yı, 28 Şubat 1915'te Hopa'yı, 13 Mart 1915'te Arhavi'yi, 28 Mart 1915'te ise Artvin'i işgal etti. Nisan-haziran aylarında 3. Ordu'nun Rus Kafkas Ordusu karşısında Birinci ve İkinci Tortum muharebelerinde başarı elde etmesine rağmen Rus birlikleri, Van'da çıkan Ermeni ayaklanmasını fırsat bilerek 17 Mayıs 1915'te Van'ı ele geçirdi.¹⁴ İki ordu arasında 1915 yılının yaz aylarında devam eden Malazgirt ve Kılıç Geddiği muharebelerinde karşılıklı taarruz ve çekilmeler devam etmişse de savaşın seyrini değiştirecek önemli gelişmeler yaşanmadı. 1915 yılının sonbaharında Çar II. Nikolay'ın Rus Orduları Başkomutanlığı'na geçmesinden sonra başkomutanlık görevini yürüten Büyük Prens Nikolay Nikolayeviç ise Kafkasya Naipliği ve Kafkas Ordusu Başkomutanlığı'na atandı.¹⁵

Rus Kafkas Ordusu'nun komuta kademesi, Çanakkale muharebelerinden sonra buradaki Türk birliklerinin Kafkas Cephesi'ne gönderileceği bilgisini öğrendi. 3. Ordu'ya

9 Fahri Belen, *1914 Yılı...*, s. 140.

10 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.I, s. 385, 512.

11 O. R. Ayrapetov, *Uçastie Rossiyskoy İmperii v Pervoy Mirovoy Voyne 1914*, Moskva, Kuçkovo Pole, 2014, s. 390.

12 Fahri Belen, *1914 Yılı...*, s. 200.

13 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.I, s. 537-541; Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1915 Yılı Hareketleri*, C.II, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1964, s. 93-95.

14 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.I, s. 674-682. 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'ndan sonra yapılan Berlin Antlaşması gereğince Elviye-i Selâse yani Kars, Ardahan ve Batum sancakları Çarlık Rusya'ya bırakıldı. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, TTK, 2011, s. 97. Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti arasında 1914 yılında Kafkas Cephesi'nde başlayan savaş ile birlikte Teşkilat-ı Mahsusa birlikleri ile hudut kuvvetleri, Batum ve Artvin bölgelerine yaptığı taarruzlarda başarılı oldular. Türk kuvvetleri, kısa sürede Batum'u tehdit eder hale gelirken Artvin ve Ardahan'ı ele geçirdi. Sarıkamış Harekâtı'nın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Rus birlikleri bölgeyi tekrar işgal etti. Doğu Karadeniz'de savaşın başlangıcından itibaren 1915 yılının bahar aylarına kadar yaşanan gelişmeler ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın bölgedeki faaliyetleri için bkz. Mehmet Bilgin, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları*, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2017, s. 189-401. Doğu Karadeniz'de 1915 yılından sonra yaşanan gelişmeler için bkz. Songül Alşan, *Türk Kayıtlarında Doğu Karadeniz'de Rus İşgali (1916-1918)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2015.

15 Fahri Belen, *1915 Yılı ...*, s. 110-125.

asker takviyesinden çekinen General N. N. Yudenic, Türk birliklerinden önce harekete geçme düşüncesi ile Erzurum'a taarruz kararı aldı. Böylelikle Rus Kafkas Ordusu, Erzurum'un işgali için hazırlıklara başladı.¹⁶ 1915 yılının aralık ayı sonlarında hazırlıklarını tamamlayan Rus birlikleri, 10 Ocak 1916 günü Azap-Köprüköy bölgesinden Erzurum yönüne taarruza geçti. II. Azap-Köprüköy muharebelerinde Rus birliklerinin taarruzları karşısında Türk birlikleri, büyük fedakârlıklar göstermelerine rağmen çekilme kararı aldı.¹⁷ Erzurum yönünde ilerlemeye devam eden Rus Kafkas Ordusu, şehrin çevresindeki tabyaların düşmesi ile 16 Şubat 1916 tarihinde Erzurum'u işgal etti.¹⁸

3. Ordu kuvvetleri cephede Rus birlikleri ile muharebelere girerken bir taraftan da salgın hastalıklar ile mücadele ediyordu. Seferberlik ilanından savaşın başlamasına kadar geçen sürede cephe gerisinde sıhhiye hizmetlerini tamamlamayan 3. Ordu'da salgın hastalıklar görülmektedir.¹⁹ Sarıkamış Muharebesi'nden sonra 3. Ordu'da salgın hastalıklar artış gösterdi. Nitekim salgınla mücadele vermeye çalışan 3. Ordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa bile tifüs hastalığından dolayı 12 Şubat 1915 tarihinde hayatını kaybetti. Hastalıklar sadece askerî birliklerde değil bölgede yaşayan halk arasında da yayıldı. 1915 yılının şubat ve aralık ayları arasındaki süreç, Kafkas Cephesi'nde salgın hastalıklarda en fazla kaybın olduğu dönem olarak kayıtlara geçti.²⁰ Kafkas Cephesi'nde tifo, lekeli tifo, hummayı racia (dönek ateş) ve dizanteri gibi salgın hastalıklar görülmüyordu. Sıhhiye hizmetleri bakımından en önemli ikmal merkezi olan Erzurum'un düşmesi ile birlikte 3. Ordu Komuta Merkezi, bu konuda yeni kararlar aldı.²¹

Kafkas Cephesi'nde bundan sonraki gelişmeler ve Erzincan işgal süreci, bu çalışmada Rus basınına göre anlatılacaktır. Çalışmada kullanılan savaş yıllarına ait Rusça

16 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna Na Kavkazskom Fronte 1914-1917 g.*, Paris, Knigoizdatelstvo Vozrojenie-La Renaissance, 1933, s. 231-240.

17 Mevlüt Yüksel, *I. Dünya Savaşı'nda Erzurum'un Rus İşgaline Düşüşü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2006, s. 145, 154-165. 3. Ordu Komutan Vekili Abdülkerim Paşa, ordunun Erzurum'a çekilmesi hakkında "Acı bir onur verici anı. Çünkü bütün ordu namusunun gerektirdiği yiğitliği, tarihlere altın harflerle yazılacak derecede gösterdi. En sonunda bu kararı verdi." ifadeleri ile Türk birliklerinin fedakarlığını dile getirmişti. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, C.II, İkinci Kitap, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1993, s. 32.

18 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 87-113.

19 Tefvik Sağlam, *Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet*, İstanbul, Askeri Matbaa, 1941, s. 5-8.

20 Süleyman Tekir, "Sarıkamış Harekâtı Sonrası Türk Ordusunda Görülen Salgın Hastalıklar ve Yaşanan Kayıplar", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ek Sayı: 1, Sonbahar 2016, s. 269-285. 3. Ordu birlikleri salgın hastalıklardan çok fazla kayıp verdi. Mesela Trabzon, Erzurum, Erzincan ve Van bölgelerinde görev yapan 9., 10. ve 11. Kolordu birliklerinde, 1915 yılının mart ayında hastanelere 38.730 kişi giriş yaptı. 3. Ordu'nun %45,5'i hasta düştü; hastalananların %24'ü vefat etti. Bu ölümlerin %53'ü lekeli tifo, %52,6'sı tifo, %29'u hummayı racia, %37,6'sı dizanteri nedeniyle oldu. Tefvik Sağlam, *Büyük Harpte 3. Orduda...*, s. 18.

21 Tefvik Sağlam, *Büyük Harpte 3. Orduda...*, s. 28.

gazeteler, başkent Petrograd'ın ve Kafkas Cephesi etkisinin yoğun olarak yaşandığı Tiflis şehrinin önde gelen gazeteleri arasından seçilmiştir. Ayrıca Kafkasya'nın diğer önemli merkezleri Bakü, Batum ve Yekaterinodar (Krasnodar) şehirlerinin cephe ile haber yoğunluğu olan süreli yayınlarından ve askerî gazetelerden faydalanılmıştır. Kaynak olarak kullanılan toplamda 13 gazeteden 4'ü Petrograd (*Birjeviya Vedomosti*, *Den*, *Pravitelstvenny Vestnik*, *Russkiy Invalid*), 3'ü Tiflis (*Kavkaz*, *Kavkazskoe Slovo*, *Tiflisskiy Listok*), 1'i Bakü (*Kavkazskaya Kopeyka*), 1'i Batum (*Batumskiya Vesti*), 1'i Yekaterinodar (*Kubanskiy Kazaçiy Vestnik*) ve 3'ü askerî (*Voennaya Letopis*, *Vestnik X Armii*, *Listok Voyn*) periyodiklerinden oluşmaktadır.

Erzincan İşgalini Hazırlayan Süreç ve Mamahatun'un Önemi

Rus basını, Erzincan'ın çok eski bir şehir olduğuna dikkat çekerek şehrin vadide adeta tabloyu andırır bir şekilde görüntüye sahip olduğunu işgalden hemen sonra okuyucularına aktarmaktaydı. Gazeteler Erzincan'ın, Fırat Nehri'nin sulama havzasında bulunduğu değinerek bütün şehrin üzüm ve çeşitli meyve ağaçları ile çevrili olduğuna vurgu yapıyordu.²² Erzincan'ın tarıma elverişli bir bölgede bulunmasının yanı sıra şehrin idari yapısı,²³ ekonomisi,²⁴ mimarisi,²⁵ nüfusu²⁶ gibi birçok konu Rus basını tarafından kamuoyuna aktarılıyordu.

Rus basını için en önemli konulardan birisi de şehrin stratejik konumu idi. *Birjeviya Vedomosti* gazetesinde yayımlanan bir makalede, Türk ordusunun temel savunma hattı Erzurum'un gerisinde yer alan ve 3. Ordu Komuta Merkezi'nin bulunduğu Erzincan'ın stratejik önemine vurgu yapılmaktaydı. Makalede Erzurum'un yanı sıra Trabzon, Van, Muş ve Bitlis bölgelerinde yürütülen diğer askerî operasyonların da Erzincan'dan yönetildiğine dikkat çekiliyordu. Makalenin devamında ayrıca Erzincan'ın iyi şartlarda olan

22 "Razniya İzvestiya, Erzindjan", *Kubanskiy Kazaçiy Vestnik*, No.32, 7 Ağustos 1916 (20 Ağustos 1916), s. 14.

23 *Kavkazskoe Slovo* gazetesi, Erzincan'ın Erzurum vilayetine bağlı sancak merkezi olduğunu hatırlatmaktaydı. "Erzingyan", *Kavkazskoe Slovo*, No.157, 14 Temmuz 1916 (27 Temmuz 1916), s. 3.

24 *Kubanskiy Kazaçiy Vestnik* dergisinde yayımlanan makalede Erzincan'da deri fabrikası, ayakkabı ve hamam malzemeleri üreten işletmeler ile 13 han binasının olduğuna dikkat çekiliyordu. Şehirde ayrıca 1.245 dükkân ve mağaza, 3 deri fabrikası, 17 yağhane ile çok sayıda havlu ve çarşaf üretimi yapan tesisin olduğu bilgisine yer verilmişti. "Razniya İzvestiya ...", s. 14. Erzincan'a ilk gelen Rus komutanlardan V. A. Levitskiy ise şehrin her yerinde soğuk içecek ve dondurma ile çeşitli şekerlemeler satan kahvehanelerin bulunduğunu hatırasında aktarmaktaydı. V. A. Levitskiy, *Na Kavkazskom Fronte Pervoy Mirovoy*, Moskva, Kuçkovo Pole, 2014, s. 473.

25 *Kavkazskoe Slovo* gazetesi muhabiri, Erzincan ile ilgili gözlem ve görüşlerini okuyucuya aktarırken Erzincan şehir merkezinin Erzurum'dan daha güzel olduğuna; iki-üç katlı evler ile on binlerce askerin kaldığı kışlalar, sivil ve askerî okulların olduğuna dikkat çekmekteydi. Duhov, "Erzindjan", *Kavkazskoe Slovo*, No.171, 31 Temmuz 1916 (13 Ağustos 1916), s. 2.

26 *Kavkazskoe Slovo* gazetesi, 40.000 nüfusa ulaşan Erzincan halkının büyük çoğunluğunun Türklerden oluştuğuna değinmekteydi. "Erzingyan", s. 3.

şose yolu ile Trabzon ve Erzurum'a bağlantısının olduğu hatırlatılmaktaydı.²⁷ *Kavkazskoe Slovo* gazetesinde yayımlanan bir başka makalede ise Erzurum işgalinin stratejik öneminden bir tanesinin de zengin Fırat Vadisi kapılarının açılması manasına geldiği anlatılmaya çalışılıyordu.²⁸ Rus basını, bu gibi yorum ve değerlendirmeler ile Erzincan'ın cephe hattındaki önemini kamuoyuna duyuruyordu.

Verilen bu bilgilerden hareketle stratejik ve tarihi önemi haiz Erzincan'ın ele geçirilmesi, Rus ordusunun ana hedeflerinden biri oldu. Bunun için Erzurum'un işgalinden sonra Mamahatun ve Bayburt'un da işgal edilmesi ile Erzincan yolunun açılması gerekiyordu. Nitekim Rus Kafkas Ordusu, mart ayında batıya doğru yönelerek Erzincan yolu üzerinde bulunan Mamahatun (Tercan) ve Bayburt'a doğru ilerlemeye başladı. 15 Mart 1916 tarihinde Mamahatun'u ele geçirmesine rağmen Bayburt yönünde başarılı olamadı.²⁹ Mamahatun'un düşmesi Rus komuta kademesini umutlandırırken Bayburt bölgesinde güçlü müstahkemler ile karşılaşmaları şaşkınlıklarına neden oldu. Rus basını, Bayburt savunmasından bahsederek buradaki mücadelelerin Doğu Anadolu'da yeni gelişmelere neden olacağı bilgisine yer veriyordu.³⁰

Türk ordusunun sol kanadında bulunan Mamahatun-Bayburt hattında muhaberele devam ederken Rus Kafkas Ordusu, Karadeniz sahil şeridinde ilerleyerek 18 Nisan 1916 tarihinde Trabzon'u işgal etti.³¹ Trabzon, Rusların Karadeniz'den Kafkas Cephesi'ne ikmal yapması bakımından önemliydi. Fakat Trabzon Limanı ile Anadolu'nun iç kesimleri arasında bağlantı sağlayan Bayburt ve Gümüşhane bölgelerinde bulunan Türk kuvvetleri, Rus ordusu için engel teşkil ediyordu.³² Şubat ayında işgal edilen Erzurum'dan sonra nisan ayında Trabzon'un da Rus kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi ile Mamahatun, Bayburt ve Gümüşhane hattı, her iki taraf için daha da önem kazandı. Bundan dolayı General N. N. Yudenic'in planında, Bayburt ve Gümüşhane'yi

27 "Erzindjan", *Birjeviya Vedomosti*, No.189, 13 Temmuz 1916 (26 Temmuz 1916), s. 2.

28 "Padenie Erzeruma", *Kavkazskoe Slovo*, No.27, 4 Şubat 1916 (17 Şubat 1916), s. 2.

29 Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te Şark Cephesi Harekâtı*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 228.

30 "Obzor Poslednih Voennih Operatsiy", *Pravitelstvenny Vestnik*, No.84, 16 Nisan 1916 (29 Nisan 1916), s. 4. Rus birliklerinin durdurulduğu Bayburt bölgesindeki Kop savunmasının Kafkas Cephesi'nde önemli bir yeri vardır. Bayburt-Kop Dağı Cephesi'nde bütün askerî taktikler uygulanarak başarı elde edildi. Türk birlikleri ve yerel halkın mücadeleleri sayesinde Kop Dağlarında "Hazırlıksız Savunma" yapılarak Ruslar 6 ay gibi uzun bir süre bu cepheye tutuldu. Vehip Paşa, Bayburt savunması için "*Bayburt'u ikinci Plevne yapacağım*"; Fevzi Çakmak ise "*Bayburt başarılı olmuş Plevne'dir*" demiştir. İbrahim Özkan, *Deli Halid Paşa Unutulan Yıllar, Unutturulan Kahraman*, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2016, s. 92-103.

31 Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te ...*, s. 258. Rus basını, Trabzon'un düşmesinden sonra da Anadolu'nun batısı ve güneyini hedef olarak göstermeye devam etmekteydi. Nitekim *Kavkazskoe Slovo* gazetesinde yayımlanan bir makalede Kafkas Cephesi'ndeki yeni hedeflerin Erzincan ve Diyarbakır olduğu yazılmaktaydı. B. P-r., "Na Turetskom Fronte, Voennoe Obozrenie", *Kavkazskoe Slovo*, No.96, 26 Nisan 1916 (12 Mayıs 1916), s. 2.

32 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 227-228.

ele geçirdikten sonra Kelkit'in batısından ilerleyerek 3. Ordu'yu cephenin iki yönünden mağlup etme düşüncesi vardı.³³ Böylece Erzincan işgal edilecek, Rus birlikleri arasında bağ kurularak rahatlıkla ikmal yapılacaktı.

Rus Kafkas Ordusu'nda 3. Ordu'ya yönelik bu planlar yapılırken Türk askerî yönetimi ise nisan ayında Erzurum'u geri almak için hazırlıklar yapıyordu. 3. Ordu, Erzurum-Trabzon hattında taarruza geçerken 2. Ordu ise Fırat'ın batısı ve doğusundan ilerleyerek Erzurum'u güneydoğudan kuşatacaktı.³⁴ Erzurum'u geri almak isteyen Osmanlı Devleti, 3. Ordu'yu yeni kuvvetler ile güçlendirdi.³⁵ Türk ordusunda yaşanan bu hareketlilik, Rus basınının dikkatini çekiyordu. Gazeteler, nisan ayında Türk askerî yönetiminin Erzincan ve Elâzığ bölgelerinde topladığı çok sayıda askerî kuvveti güneyde Muş, kuzeydoğuda Erzurum, doğuda Aşkale bölgelerine göndereceği üzerinde duruyordu.³⁶ Mayıs ayında ise Türk birliklerinin büyük bir kuvvetle Erzincan yönünden sistemli ve inatlı taarruzlar yaptığını duyurmaktaydı.³⁷ Nitekim nisan ve mayıs aylarında Erzurum'un batısındaki Mamahatun bölgesinde yapılan muharebelerde yoğunluk yaşanıyordu.

3. Ordu Komutanı Vehip Paşa, Mamahatun'un doğusunu elde ederek cepheyi daraltmak ve bu bölgedeki kuvvetlerin bir kısmını Trabzon cephesine göndermek istiyordu. Stratejik olarak Rus birliklerinin Mamahatun'dan çıkarılması gerekmektedir.³⁸ Hazırlıklarını tamamlayan Türk birlikleri, 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın yönetimi ile 30 Mayıs 1916 tarihinde Mamahatun'a baskın şeklinde taarruz yaptı. 13., 17. ve 29. piyade tümenlerinin taarruzu karşısında Rus birlikleri, Mamahatun'daki ambarları ateşe vererek hızla kasabanın doğusuna çekildi ve 30 Mayıs akşamı Türk ordusu, Mamahatun'u Rus işgalinden kurtardı.³⁹ Böylelikle Rus kuvvetlerinin 15 Mart 1916 tarihinde işgal ettiği Mamahatun, Türk birliklerinin eline geçti.⁴⁰ Mamahatun taarruzunda, Türk birlikleri hızla hareket ederek 15. Kafkas Avcı Alayı'na çok sayıda zayıyat

33 W. E. D. Allen-Paul Muratoff, *Kafkas Harekâtı 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1966, s. 371.

34 W. E. D. Allen-Paul Muratoff, *Kafkas Harekâtı ...*, s. 363-364.

35 Yüksel Nizamoglu, *Vehip Paşa, Kahramanlıktan Sürgüne*, İzmir, Yitik Hazine Yayınları, 2013, s. 173.

36 "Obzor Poslednih ...", *Pravitelstvenniy Vestnik*, No.84, s. 4. 14 Nisan 1916 tarihinden itibaren 3. Ordu'ya bağlı birliklerin üç farklı bölgedeki durumu şu şekilde idi: Van Gölü'nden Bingöl'e kadar olan bölgede 16. Kolordu, Kiği'dan Fırat Nehri'ne kadar olan bölgede 9. Kolordu, Fırat Nehri'nden Karadeniz'e kadar olan bölgede ise 5. Kolordu görev yapmaktaydı. Karadeniz bölgesindeki cephe hattı geniş bir alana yayıldığı için daha sonra bu bölge Kop Cephesi, Lazistan Cephesi ve Hart Cephesi olmak üzere üç kısma ayrıldı. Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te ...*, s. 259.

37 B. P-r., "Na Turetskom ...", *Kavkazskoe Slovo*, No.96, s. 2; "Obzor Poslednih Voennih Operatsiy", *Pravitelstvenniy Vestnik*, No.92, 27 Nisan 1916 (10 Mayıs 1916), s. 5.

38 Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1916 Yılı Hareketleri*, C.III, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1965, s. 43.

39 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 234-237.

40 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 155-157.

verirdi.⁴¹ Ne var ki Türk birlikleri, Mamahatun çevresinde başarılı olmalarına rağmen bu bölgede Tuzlaçay Vadisi ve Pırnakapan'dan ileriye geçemedi. Sonunda Türk birlikleri, özverili mücadelesi ve Vehip Paşa'nın stratejik taktikleri sayesinde önemli bir başarı elde etti.⁴² Rus basını, Türk birliklerinin başarısını sayıca çok olmalarına ve Rus birliklerinin Mamahatun'un tahliyesinden sonra daha geniş mevziler oluşturmayı planlamalarına bağlarken⁴³ Türk ordusunun cephedeki başarısını görmezden geliyordu.

Mamahatun'un Türk birlikleri tarafından ele geçirilmesinden bir gün sonra Rus Kafkas Ordusu Başkomutanı Nikolay Nikolayeviç, Mamahatun'da toplanan Türk birliklerinin dağıtılması ve Kelkit-Erzincan bölgesinin ele geçirilmesi için emir verdi.⁴⁴ Hazırlıklarını tamamlayan Rus Kafkas Ordusu, 8 Temmuz 1916 tarihinde Fırat Nehri'nin güneyinde Türk ordusunun mevzilerine baskın yaparak birinci siperleri ele geçirdi. 11 Temmuz 1916 tarihinde ise 154. Piyade Rus Alayı ile bir süvari alayı öğlen vakitlerinde Mamahatun'u yeniden işgal etti.⁴⁵ Böylece Rus Kafkas Ordusu için "Erzincan Operasyonu" başladı.⁴⁶ Erzincan Operasyonu'na katılan 1. Kafkas Kolordusu'nda 28 tabur, 13 gönüllü, 28 yüzlük (bölük), 9 istihkâm bölüğü olmak üzere toplamda 36.145 piyade ve 3.905 süvari askeri bulunurken ayrıca 95 top ve 154 makineli tüfeği vardı. Türk birliklerinde ise 57 tabur, 24 bölük ile toplamda 30.700 piyade ve 1.650 süvari askeri varken ayrıca 65 top ve 64 makineli tüfek bulunmaktaydı.⁴⁷

3. Ordu Komutanı Vehip Paşa, Rus ilerleyişi konusunda 2. Mıntıka Komutanı Mirliva Yusuf İzzet Paşa'ya hitaben şu telgrafi göndermişti:

*"Gerilerde Erzincan Ovası'nı ve müesseselerini kapayacak mevziler kalmadı gibidir. Düşman ilerler biz geriler isek bilmem ki sonumuz nereye varacaktır. Erzincan bilindiği gibi ordunun hayatıdır. Düşman Kemah Boğazı'na da sahip olursa Anadolu'yu istiladan nasıl koruyacağız. ..."*⁴⁸

41 V. A. Levitskiy, *Na Kavkazskom...*, s. 390.

42 W. E. D. Allen-Paul Muratoff, *Kafkas Harekâtı ...*, s. 365-367.

43 "Na Kavkazskom Fronte", *Den*, No.137, 20 Mayıs 1916 (2 Haziran 1916), s. 2.

44 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 263-264.

45 Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te ...*, s. 370-376.

46 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 377.

47 N. G. Korsun, *Pervaya Mirovaya Voyna Na Kavkazskom Fronte*, Moskva, Voennoe İzdatelstvo Ministerstva Voorujennih Sil Soyuza SSR, 1916, s. 66-67. Erzincan Operasyonu esnasında Rus Kafkas Ordusu'nun sağ kanadına düşen Karadeniz kıyılarından Kuzeydoğu Anadolu'nun dağlık kesimlerine kadar 5. Kafkas Kolordusu bulunurken bu kolordunun güney kısımlarında ise 2. Türkistan Kolordusu konuşlanmıştı. 3. Türk Ordusu'nun ana kuvvetlerinin bulunduğu Erzincan yönünde ise 1. Kafkas Kolordusu konuşlanmıştı. E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 369-370. 5. Kafkas Kolordusu'nda; 46 tabur, 5 gönüllü bölüğü, 11 yüzlük (bölük), 4 istihkâm bölüğü ile toplamda 43.219 piyade, 1.410 süvari, 1.232 subay bulunurken ayrıca 121 top ve 179 makineli tüfek vardı. 2. Türkistan Kolordusu'nun ise 51 tabur, 21 yüzlük (bölük) ile 50.000 piyade askeri ile 3.900 süvari ayrıca 120 makineli tüfek ve 107 topu vardı. N. G. Korsun, *Pervaya Mirovaya ...*, s. 66.

48 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 314.

Güçlü müstahkemlerin bulunduğu ve stratejik öneme sahip Mamahatun'un düşmesi Türk ordu yönetiminde üzüntüye yol açarken Rus basını, bu olayı kamuoyuna büyük bir sevinçle duyurmaktaydı. Yine Rus basını, Mamahatun'a yapılan taarruzun büyük bir muharebenin küçük parçası olarak değil, Mamahatun harekâtının kendisinin bizzat büyük bir operasyon olduğuna dikkat çekiyordu. Aynı zamanda Mamahatun'un önemine değinerek bu bölgedeki şose yolunun Sivas'a açılan kapı olduğunu, Türk ordusunun bu güzergâhı kullanarak Erzurum-Trabzon cephe hattına erzak ve askerî malzeme sağladığını ifade ediyordu.⁴⁹ Nitekim erzak dağıtımının yapıldığı yerlerden birisi olan Mamahatun'da 3. Ordu'nun menzil nokta komutanlıklarından birisi bulunuyordu. Erzurum'un düşmesinden sonra Kemah-Tirebolu hattına çekilen 3. Ordu için Sivas ise önemli bir iâşe merkezi haline gelmişti.⁵⁰

Mamahatun'un düşmesinin ardından Bayburt istikametinde ilerleyen 17. Türkistan Alayı, 16 Temmuz 1916 tarihinde Bayburt'u ele geçirdi. Bayburt savunmasının da etkisiz hâle gelmesiyle birlikte Trabzon-Erzincan karayolunun kuzeyi Rusların eline geçti. Böylelikle küçülen cephede Rus birlikleri, kendi aralarında irtibat sağlamaya başlayarak Erzincan yönünde ilerlemek için büyük bir fırsat elde etti.⁵¹

Bayburt'un işgalinden sonra Erzincan yönüne çekilmek zorunda kalan 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa, 19 Temmuz 1916 tarihinde Başkomutanlığa gönderdiği raporda "*Arazinin kendi ihtiyariyle terkine hiçbir vatan ferdi razı olmaz. Buna beni sevk eden stratejik mecburiyettir. Pek zor duruma düşeceğine şüphe etmediğim 2. Mıntika için nazarı merhameti samilerini istirham ederim*"⁵² şeklindeki beyanı ile düşüncesini dile getirmekteydi. Türk ordusunun Bayburt-Erzincan yolu üzerinde sebatlı bir şekilde savunma yapmasına rağmen Rus ordusu, ilerleyerek 22 Temmuz 1916 tarihinde Kelkit'i de ele işgal etti.⁵³ Böylece Erzincan'a hem Mamahatun hem de Bayburt üzerinden ilerleme imkânı elde etti.

49 N. Borisov, "Vzyatie Mamahatuna", *Den*, No.178, 1 Temmuz 1916 (14 Temmuz 1916), s. 2.

50 Tuncay Ögün, *Kafkas Cephesi'nin I. Dünya Savaşı'ndaki Lojistik Desteği*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2015, s. 49, 283.

51 Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te* ..., s. 382.

52 Fahri Belen, *1916 Yılı* ..., s. 63.

53 Fahri Belen, *1916 Yılı* ..., s. 63-67.

Rus Kafkas Ordusu yürüyüşüne devam ederken Rus basını da kamuoyunda meseleyi canlı tutmaktaydı. Doğu Anadolu'da ilerlemeye devam eden Rus ordusunun yakın zamanlarda işgal ettiği yerler hatırlatılarak çevrenin Erzincan'ın ele geçirilmesi için önemli olduğuna vurgu yapılmaktaydı. Basında ayrıca Rus ordusunun Erzincan'ı kuzeyden, doğudan ve güneydoğudan tehdit ettiği bilgilerine yer veriliyordu.⁵⁴

Rus birlikleri Erzincan yönünde ilerlerken Türk komuta kademesi, gerekli bütün önlemleri alarak savunma ve taarruz hazırlıklarını yaptı. Türk birliklerinin planında Rus taarruzları karşısında mukavemet göstermek, son çare olarak ise az bir kayıpla çekilmek vardı.⁵⁵ Rus birlikleri ise günde 35 km kadar yol alarak Erzincan şehir merkezi yönünde ilerliyordu. Rus basını, Rus kuvvetlerinin bu kadar hızlı ilerlemesine neden olarak Türk birliklerinin Erzincan'ı az bir kuvvet ile savunma yapmasını göstermekteydi. Türk birliklerinin temel kuvvetlerini Erzincan'dan tahliye etmek için Ruslara karşı geçici ve küçük çaplı savunma yaptıkları görüşüne yer verilmişti.⁵⁶ Anlaşılan o ki Rusların Erzincan'ı işgali an meselesiydi.

Erzincan'ın İşgali

Rus birlikleri, Erzincan'a üç koldan ilerliyordu. 24 Temmuz 1916 tarihinde Rus 5. Türkistan Tümeni, Şahinbaba-Kızılgüney hattı üzerinden Sipikör (Spikör) Dağı çevresinde bulunan Türk 10. Kolordu mevzilerine taarruzda bulunuyordu. Rus ordusunun Erzincan'a iyice yaklaşmasıyla 2. Mıntıka Komutanı Yusuf İzzet Paşa, Erzincan'ı boşaltma kararı alarak birliklere şehrin 10 km batısında bulunan Kemah Boğazı ve kuzeybatısında bulunan İspaha Çayırı hattına çekilme emrini verdi. Yusuf İzzet Paşa'nın emrini başarı ile uygulayan birlikler, Rus kuvvetlerinin kuşatıcı manevralarından sıyrılarak şehrin batısındaki dağlara çekilirken⁵⁷ askerî birliklerin yanı sıra Müslüman sivil halk da şehri terk etmeye başladı.⁵⁸ 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa ise şehir merkezinde bulunan

54 M. B., "Voenniy Obzor, Aziatskiy Teatr", *Russkiy İnvaid*, No.185, 12 Temmuz 1916 (25 Temmuz 1916), s. 1. *Russkiy İnvaid* gazetesinde yayımlanan bu makalede, Rus Kafkas Ordusu'na bağlı çeşitli birliklerin 16 Temmuz'da Trabzon-Erzurum arasında önemli bir merkez olan ve Çoruh Vadisi'nde bulunan Bayburt'u; 18 Temmuz'da Erzincan, Elazığ ve Erzurum yol kavşağında stratejik öneme sahip Kiği'yi; 20 Temmuz'da Kuzey ve Doğu Anadolu Dağlarında önemli bir geçiş noktası olan ve Trabzon-Erzincan yolu üzerinde bulunan Gümüşhane'yi ele geçirdiği bilgilerine yer verilmişti. Rus birliklerinin 22 Temmuz'da Kelkit'i işgal ettikten sonra Erzincan'a giden yolun açıldığına vurgu yapılmaktaydı. M. B., "Voenniy Obzor ...", s. 1.

55 Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde Erzincan*, Ankara, Erzincan Belediyesi Yayınları, 1995, s. 45.

56 K. Şumskiy, "Padhod k Erzincianu", *Birjevnyya Vedomosti*, No.189, 13 Temmuz 1916 (26 Temmuz 1916), s. 3.

57 Fahri Belen, *1916 Yılı ...*, s. 68.

58 A. İ. Belov, "Reyd Otdelnoy Sibirskoy Kazaçey Brigadı Na Kommunikatsionny Put Turok iz g. Erzincana Na g. Sivas 8-11 İyulya 1916 g.", *Sibirskiy Kazak Vpusk Vtoroy, Vremya Velikoy Voynı (1914-1917 Godı)*, Harbin, İzdanie Voyskovogo Predstavitelstva Sibirskago Kazaçyago Voyska, 1941, s. 181. *Kavkazskoe Slovo* gazetesinde yayımlanan bir haberde Rus ordusunun şehri ele geçirmesi ile birlikte 6.000 hanelik Türk nüfusundan sadece 2-3 bin kişinin kaldığına dikkat çekilmekteydi. Duhov, "Erzindjan", s. 2.

ve taşınması mümkün olmayan bütün evrakların, cephaneliklerin, eşyaların, orduya ait çeşitli üretim merkezleri ve tesislerinin Rusların eline geçmemesi için 24 Temmuz akşam saatlerine kadar tahrip edilmesini emretti. 3. Ordu Karargâhı 23 Temmuz'da Refahiye'ye, 24 Temmuz'da ise Suşehri'ne taşındı.⁵⁹

3. Ordu Karargâhı'nda bu gelişmeler yaşanırken Erzincan şehir merkezinin yakınlara ulaşan Rus Kafkas Ordusu'nun 5. Türkistan Tümeni'ne bağlı 17. ve 18. Türkistan alayları ile 39. Tümen, şehre taarruz emri aldı. 39. Tümen, üç gün süren zorlu bir yürüyüşten sonra dördüncü gün Erzincan yakınlarına geldi.⁶⁰ 25 Temmuz 1916 tarihinde sabah erken saatlerde Erzincan'a taarruz yapan Rus birlikleri, saat 11:00'de şehrin 2 km doğusuna kadar ilerledi. Rus keşif birlikleri, şehrin yakınlarında görülürken müfreze birlikleri ise üç koldan yaklaşıyordu. Bir bölük Karakilise, bir bölük Serçe Boğazı, bir bölük ise Sipikör (Spikör) yolu üzerinden şehri işgale açtı.⁶¹ Böylelikle 39. Tümen'e bağlı birlikler, Erzincan şehir merkezini ele geçirdi. Bir süre sonra 39. Tümen Komutanı General V. P. Lyahov ve Tümen Karargâh Komutanı Albay Dratsenko birlikte şehre ulaştı.⁶² Erzincan'dan çekilen Türk birliklerinin Kemah Boğazı'nda sebatlı bir direnç göstermesine rağmen Dersimli bir kısım aşiretlerin, Türk birliklerinin yan ve gerisine saldırımları üzerine Türk kuvvetleri Kemah Boğazı'ndan da çekilmek zorunda kaldı.⁶³

Erzincan'ın düşmesi, Rus birlikleri içerisinde büyük bir sevinç havası oluşturdu. Şehrin yakınlarında farklı birliklere mensup askerler, marşlar eşliğinde birbirlerini tebrik ederek ve “*ura*” şeklinde bağırarak zaferlerini kutladı. İlerleyen vakitlerde ise Rus askerî birlikleri içerisinde ölen ve yaralı askerleri tespit etmek için çalışmalar başlatıldı.⁶⁴

Rus basını, Erzincan yakınlarında gerçekleşen hadiseleri gazete sayfalarına taşıyordu. *Kavkazskoe Slovo* gazetesine göre şehrin kuzeyindeki muharebeler sonucunda Rus birlikleri buradaki yüksek tepeleri ele geçirdi. Gazete ayrıca Türk birliklerinin saat 16:00'da şehirden tamamen çekildiğini, saat 17:00'de Rus süvarilerinin ve ardından da piyade birliklerinin şehre giriş yaptığını aktarmaktaydı.⁶⁵ Sonunda Erzincan'ın düşmesiyle birlikte Rus kuvvetleri, kısa sürede şehrin çeşitli yerlerini işgale başladı. 155.

59 Yüksel Nizamoğlu, *Vehip Paşa ...*, s. 191.

60 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 391-392.

61 Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde ...*, s. 49.

62 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 392.

63 Fahri Belen, *1916 Yılı ...*, s. 68; Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te ...*, s. 392; E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 395. Kemah'ı korumak ve Kemah Boğazı'nı gözetlemek için 2. Muntka Süvari Bölüğü, 28 Temmuz günü Kemah'a gönderildi. *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 365.

64 F. İ. Yeliseev, *Kazaki Na Kavkazskom Fronte 1914 – 1917*, Moskva, Voennoe İzdatelstvo, 2001, s. 222.

65 “Soobşçeniya Naşih Korrespondentov”, *Kavkazskoe Slovo*, No.157, 14 Temmuz 1916 (27 Temmuz 1916), s. 2.

Kuban Alayı ile Türkistan Avcı Alayları, şehrin kuzeybatısına; 154. Derbent Piyade Alayı ise doğusuna konuşlandı.⁶⁶

Rus birliklerinin Erzincan'a girişi, bazı Rus subay ve askerlerince Rus gazetelerine anlatılmıştı. *Vestnik X Armii* adlı askerî gazete; bir Rus subayının şehrin girişinde haç taşıyan Rum grup ile İran Konsolosluğu'ndan bazı kişiler tarafından karşıladığını, Rum din adamının çok iyi bir Rusça ile dua ettiğini, şehre girdiklerinde ise cadde ve sokaklarda çok sayıda Türk'ün dolaştığını gözlemlediğini aktarıyordu. Ayrıca bu Rus subayı, dikkat çeken bu Türklerin sivil kıyafet giymiş askerler olduğunun İran Konsolosluğu'nda çalışan bir kişi tarafından ifade edildiğini bildirmekteydi. Rus subay daha sonra diğer komutanlar ile birlikte İran Konsolosluğu'nda yemek yediklerine değinmişti.⁶⁷

Aynı şekilde bazı Rus askerleri de Erzincan'daki ilk izlenimlerini şaşkınlıkla anlatmışlardı. Onları şaşkınlığa sevk eden husus, şehir merkezinde gördükleri kerpiç çatılı ve badanalı evler ile bütün cadde ve sokaklara yayılmış meyve ağaçlarıydı. Nitekim şehir ilk giren Rus askerlerinden biri Erzincan hakkında şu bilgileri vermektedir:

“... Caddeler temiz ve iyi döşenmiş. Yüksek duvarları ağartılmış taşlarla çevrili beyaz evler ise şehre zarif bir görüntü veriyor. Yüksek duvarlardan dışarıya kayısı ve armut dalları sarkıyor, duvarların diplerinde meyveleri ezerek geçilen yüz adım sonrasında çeşmelerden berrak sular akıyor. ...”⁶⁸

Verilen bilgilerden anlaşılıyor ki Erzincan'ın temiz ve badanalı evlere sahip olması, şehre giren çoğu Rus askerinin ilgi ve beğenisini kazanmıştı. 155. Kuban Piyade Alayı komutanlarından V. A. Levitskiy'e göre Erzincan'a gelen her bir Kubanlı asker, şehrin düzenli hâlinde dolayı iyi bir hatıraya sahip idiler. Onlar da şehirdeki meyve ve sebzelerden övgüyle bahsetmekteydi.⁶⁹ Bu övgüler sebepsiz değildi. Çünkü Rus birlikleri, uzun süren zorlu muharebelerin ardından Erzincan Ovası ve bahçelerine çadırlarını kurarak taze sebze ve etli yemekler yeme ile Fırat Nehri'nde elbiselerini yıkama imkânı bulmuşlardı. Kuban birlikleri, Çarlık Rusya sınırından itibaren Anadolu topraklarında 300 km kadar içeri girme mutluluğunu yaşamaktaydı. Birlik komutanları ise dinlenmek amacı ile

66 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna*, ..., s. 393.

67 “V Erzindjane”, *Vestnik X Armii*, No.600, 9 Ağustos 1916 (22 Ağustos 1916), s. 2.

68 “V Erzindjane, Okonçanie”, *Vestnik X Armii*, No.602, 11 Ağustos 1916 (24 Ağustos 1916), s. 2.

69 V. A. Levitskiy, *Na Kavkazskom* ..., s. 472-473. V. A. Levitskiy, hatıratında ayrıca Rus askerlerin Erzincan çevresindeki dağlık alanlarda çok sayıda yabancı meyve topladıklarına değinmişti. Bu meyveleri yiyen askerlerde yüksek ateşli hastalıkların görüldüğünü hatta ölümlü vakalara yol açtığını aktarmaktaydı. V. A. Levitskiy, Rus askerlerinin bu hastalıkla ilk defa karşılaştıklarını, teşhis koyamayan askerlerin çeşitli tahminlerden sonra bu hastalığa “Erzincan Hastalığı” demeye başladıklarını dile getirmekteydi. V. A. Levitskiy, *Na Kavkazskom* ..., s. 478.

terk edilmiş evlere yerleşiyordu.⁷⁰ Rus askerlerinin, keyiflerini artırma adına sadece şehri değil terke zorladıkları insanların evlerini de işgale başladıkları görülmektedir.

Türk ordusunun Erzincan'ı uzun sürede sebatlı bir şekilde savunması, Rus birliklerinde büyük kayıplara neden oldu. Nitekim Erzincan Operasyonu'nun başlarında 39. Piyade Tümeni'nin bölüklerinde 300 asker ve 600 ihtiyat askeri bulunurken muharebenin sonunda bölüklerde sadece 70-100 asker kalmıştı. Başka kolorduların alaylarında da oldukça yüksek kayıplar verilmişti.⁷¹ Rus basınının amaca ulaşana kadar olumlu yönde haber yaptığı; ancak söz konusu amaca ulaştıktan sonra yapılan işi kıymetli hale getirmek isteğiyle ve biraz da askerini yüceltme adına haber yaptığı görülmekteydi. Zira Rus ordusunun Erzincan yönünde ilerlemesinin kolay olmadığına değinen bir Rus subayı, Türkler ile yapılan muharebelerin oldukça zor geçtiğini şu ifadeler ile anlatmaktaydı:

*"... Günümüzdeki savaşta sadece Türk askeri bizim süngü saldırlarımıza karşı kahramanlık gösteriyor ve göğüs göğüse karşılık veriyor. Türk'ü vurmak yetmiyor; onu mutlaka öldürmek gerek, ağır yaralı fanatik askerler bile son güçlerini toplayarak yanlarından geçen askerlerin arkalarından ateş ediyorlar, kahramanlarımızın ayaklarını kesiyorlar ve ölüren bile sıhhiyelerin ellerini ısrarak yapılan yardımı reddediyorlar. ... Sadece komuta kademesi emrettiği zaman Türkler vazgeçiyor ve kaçıyorlar aksi taktirde savunuyor; inanılmaz derecede bir sebatla savaşıyorlar. Alayımız Erzincan'a girmeden önce 3 gün içerisinde 28 süngü taarruzu geçirdi."*⁷²

Erzincan'ın Rus ordusu tarafından ele geçirilmesi, Tiflis'te büyük bir sevinçle karşılandı. Şehrin her tarafı bayraklarla süslenerek⁷³ Aleksandr Nevskiy Katedrali'nde Kafkas Ordusu komutanlarının da katıldığı ayinde dualar yapıldı.⁷⁴ Ayrıca Moskova ve Nahçıvan çevresinde bulunan Ermeni kiliseleri de kutlama ayinleri düzenledi.⁷⁵

Sonuç olarak 26 Temmuz itibarıyla Rus basını, "Yiğit ordumuzun bir bölümü General Yudenic komutasında Erzincan şehrini savaşarak aldı." cümlesi ile Erzincan işgal haberini Rus kamuoyuna duyurmaktaydı.⁷⁶ Rus birlikleri Erzincan'da çok sayıda tüfek, tabanca, kılıç, top malzemelerinin bulunduğu depoların yanı sıra yüzlerce litre gaz yağı, benzin, 5.000 el bombası, 1.000'den fazla çeşitli mermi, 600 sandık tüfek mermisi, şehirdeki bir hastanede ise 800 yatak ele geçirdi.⁷⁷

70 F. İ. Yeliseev, *Kazaki Na ...*, s. 224-226.

71 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna, ...*, s. 396.

72 İv. Sokolov, "Zavoevanie Armenii", *Kubanskiy Kazaçiy Vestnik*, No.34, 21 Ağustos 1916 (3 Eylül 1916), s. 9.

73 "Vzyatie Erzindjana", *Kavkazskaya Kopeyka*, No.191, 14 Temmuz 1916 (27 Temmuz 1916), s. 2.

74 "Mestny Otdel", *Tiflisskiy Listok*, No.158, 15 Temmuz 1916 (26 Temmuz 1916), s. 2.

75 "Telegrammi", *Kavkazskoe Slovo*, No.161, 19 Temmuz 1916 (1 Ağustos 1916), s. 2.

76 "Kavkazskiy Front", *Russkiy Invalid*, No.187, 13 Temmuz 1916 (26 Temmuz 1916), s. 1.

77 "Kavkazskiy Front", *Russkiy Invalid*, No.188, 15 Temmuz 1916 (28 Temmuz 1916), s. 3.

Rus basını, Erzincan'ın düşmesinin ardından şehrin işgal sürecine dair çeşitli bilgileri gazete sayfalarına taşımaya devam ediyor ve başarılı olduklarını pekiştirmeye çalışıyordu. *Batumskiy Vest* gazetesi, Erzincan'ın alınmasında en önemli iki faktörün Bayburt ve Mamahatun bölgelerinde yapılan muharebeler olduğuna dikkat çekmekteydi. Gazete şehrin kuzeyinde, kuzeydoğusunda ve doğusunda yapılan bu muhaberelerin dağlık alanlarda zor şartlar altında olduğuna vurgu yaparak Erzincan şehir merkezinin uzağında yapılan bu iki aylık muharebelerin şehrin kaderini belirlediğini aktarmaktaydı.⁷⁸ *Den* gazetesi ise Erzincan'ın Rus ordusu tarafından ele geçirilmesinden birkaç gün önce şehirdeki bazı binaların yakıldığını ve Türk birliklerin tahliye edildiğini; dolayısıyla şehir merkezinde çatışmaların olmayacağını Rus komutanların önceden gözlemlediğine değinmekteydi.⁷⁹ Nitekim bir Rus subayı da bu konuyla ilgili gözlemlerine yer vermişti. Rus subay, birliklerinin şehre girmeden bir gün öncesinde şehir merkezinde büyük bir patlamanın olduğunu ve gökyüzünün siyah dumanlarla kaplandığını gördüklerine vurgu yaparken şehir merkezine girdikleri sırada ise yanan binaların dikkat çektiğini aktarmaktaydı.⁸⁰

Erzincan'ın düşmesinden sonra Çarlık Rusya içerisindeki bürokrasi arasında ve Avrupa devletlerinden Çar II. Nikolay ile ordu komutanlarına gönderilen tebrik mesajları kamuoyuna duyurulmaktaydı. Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincare, Çar II. Nikolay'a gönderdiği telgrafta Erzincan'ın işgalini fetih olarak gösteriyor ve bunu da tebrik ediyordu:

*"Majesteleri, yiğit Rus ordularının savaşın her yerinde kazanmaya devam ettiği zafer burada ortak hedefleri adına yan yana savaşan cesur İngiliz askerlerini de sevindiriyor, bu vesile ile Erzincan'ın fethi zaferine dair samimi tebriklerimi kabul buyurunuz. ..."*⁸¹

Çar II. Nikolay ise Kafkas Ordusu Başkomutanı Nikolay Nikolayeviç'e hitaben şu ifadelere yer vermektedir:

*"Tiflis Başkomutanlığına,
Erzincan'ın alınışını mutlulukla öğrendim. Seni ve kahraman Kafkas Ordusunu zaferiniz adına tüm kalbimle tebrik ederim. Askerlerin onlara olan güvenime hızlıca karşılık vermelerinden dolayı mutluyum."*⁸²

78 "Znaçenie Vzyatiya Erzindjana", *Batumskie Vesti*, No.1990, 21 Temmuz 1916 (8 Ağustos 1916), s. 3.

79 S. Dmitriev, "V Armenii", *Den*, No.191, 14 Temmuz 1916 (27 Temmuz 1916), s. 3. Erzincan'da imha edilmeye başlanan binaların raporlarını bölgede faaliyet gösteren Rus uçakları vermektedir. "Kavkazskiy Front", *Russkiy Invalid*, No.186, 13 Temmuz 1916 (26 Temmuz 1916), s. 1.

80 "V Erzindjane", *Vestnik X Armii*, No.600, s. 2.

81 "Pozdravlenie Po Sluçayu Vzyatiya Erzindjana", *Listok Voyni*, No.681, 18 Temmuz 1916 (31 Temmuz 1916), s. 1.

82 "Turetskaya Voyna, Ot Ştaba Verhovnago Glavnokomanduyuşçago", *Kavkazskoe Slovo*, No.150, 6 Temmuz 1916 (19 Temmuz 1916), s. 2.

İngiltere Kralı da Nikolay Nikolayeviç'e şu tebrik mesajını göndermişti:

*"Majesteleri, zat-ı alinizi ve sizin yönetiminizde Erzincan'ın alınması gibi önemli bir başarı elde eden kahraman askerlerinizi gönülden tebrik ediyorum."*⁸³

Erzincan çevresinin Rus birlikleri tarafından tamamen ele geçirilmesinden sonra Kafkas Ordusu Başkomutanı Nikolay Nikolayeviç şehre ziyarette bulundu. Tiflis'ten hareket eden Başkomutan, otomobili ile Erzurum üzerinden Trabzon'a geçmiş; burada iki gün kaldıktan sonra 1 Ağustos'ta Bayburt ve Erzincan'a gitmek üzere yola çıkmıştı.⁸⁴ Nikolay Nikolayeviç, Erzincan'a girişi esnasında şehirde bulunan Rum ve Ermeni delegeler tarafından karşılandı. Rum din adamı, kısa bir selamlama konuşması yaptıktan sonra ekmek ve tuz ikram etti. Ermeni delegasyon ise genç kız, çocuk ve yaşlılardan oluşmaktaydı. Kızlardan biri yine ekmek ve tuz ikram ederken Batum'da eğitim alan diğer bir genç kız ise başka bir selamlama konuşması yaptı.⁸⁵ Nikolay Nikolayeviç, daha sonra otomobili ile şehrin meydanlarında hazır bulunan her bir Rus birliğinin önünde durarak sağ elinde tuttuğu Kafkas kılıcı ile askerleri selamladı.⁸⁶ Selamlama töreni bittikten sonra meydana toplanan Müslüman ahalinin yanına uğrayarak hazır bekleyen Dersimli Kürt beylere ve ağalara madalya takdiminde bulundu.⁸⁷ Bu takdimin Rus birliklerinin lehine mücadele verenlere verildiği anlaşılmaktadır.

Erzincan işgalinin Rus Kafkas Ordusu'na sağladığı stratejik katkı, gazetelerde yayımlanan haber ve makalelerde Rus kamuoyuna duyurulmaktaydı. Trabzon'dan Elazığ'a kadar olan bölgede oluşan Rus hakimiyetini hatırlatan basın, bütün buraların artık Rus birliklerinin kontrolünde olduğunu aktarıyordu.⁸⁸ Basın ayrıca bundan sonra Türk ordusunun Kafkas Cephesi'nde ciddi bir varlık gösteremeyeceğini,⁸⁹ Rus ordusunun batıya doğru ilerleyişinde eskisi gibi zorluklarla karşılaşmayacağını⁹⁰ iddia ederken Türk ordusunun Doğu Anadolu'dan çekilmesinin Osmanlı Devleti'nin buradaki bekası bakımından önemli olduğuna dikkat çekmekteydi.⁹¹

83 "Telegramma Angl. Korolya", *Kavkazskoe Slovo*, No.161, 19 Temmuz 1916 (1 Ağustos 1916), s. 3.

84 "Telegrammi", *Russkiy Invalid*, No.194, 21 Temmuz 1916 (3 Ağustos 1916), s. 3.

85 Duhov, "Erzindjan", s. 2.

86 F. İ. Yeliseev, *Kazaki Na ...*, s. 223-224.

87 V. A. Levitskiy, *Na Kavkazskom ...*, s. 475.

88 S. Dmitriev, "V Armenii", *Den*, No.191, 14 Temmuz 1916 (27 Temmuz 1916), s. 3.

89 B. P-r., "Na Turetskom Fronte, Voennoe Obozrenie", *Kavkazskoe Slovo*, No.158, 15 Temmuz 1916 (28 Temmuz 1916), s. 3; K. Şumskiy, "Podhod...", s. 2.

90 "Znaçenie ...", s. 3.

91 B. P-r., "Na Turetskom Fronte...", *Kavkazskoe Slovo*, No.158, s. 3

Birjeviya Vedomosti gazetesi ise Erzincan'ın Rus birlikleri tarafından ele geçirilmesinin çok önemli bir mana ifade ettiğini aktarmıştı. Gazete, Erzincan işgali ile birlikte bütün Doğu Anadolu'da Rus işgalinin tamamlanmasının yanı sıra Sivas üzerinden İstanbul'a, Karadeniz'de yeni bir hedef olan Giresun Limanı'na ve güneydoğu vilayetlerine giden yolun açıldığını iddia etmekteydi.⁹² *Den* gazetesinde yayımlanan makalede ise Erzincan'ın düşmesi ile birlikte Rus birliklerinin Anadolu'daki son güçlü ve sağlam kale olan Sivas'a yaklaştığına dikkat çekiliyordu. Ayrıca makalede, Türk ordusu tarafından yapılan Anadolu savunmasının önemli derecede sarsıldığı iddia edilmekteydi.⁹³

Savaşın ilk günlerinden itibaren Türk-Alman ittifakına devamlı vurgu yapan Rus basını, Erzincan Operasyonu ile ilgili olarak da Almanların etkisini göstermeye çalışıyordu. Almanların Türklere stratejik taktikler verdiği iddiasında bulunan basın, 1916 yılının şubat ayında Erzurum'un düşmesinden sonra Alman askerî yetkililerin, Türk komuta kademesine orduyu Anadolu'nun daha da içlerinde bulunan Ankara-Sivas-Kayseri hattına çekmelerini tavsiye ettiğine değinmekteydi. Fakat Türk komuta kademesinin bu tavsiyeye uymayarak daha büyük kuvvetlerle Erzurum'a yöneldiklerini, sonuç olarak ise büyük kayıplar veren Türk ordusunun Almanların tavsiye ettiği hatta çekilmek zorunda kaldıklarını aktarmaktaydı.⁹⁴

İşgal Sonrasında Yaşananlar ve Erzincan'ın Kurtuluşu

Erzincan işgalinden sonra Başkomutanlık Vekaleti, 3. Ordu'nun kendine düşen görevi yerine getirdiğini kabul ederek 27 Temmuz 1916 tarihinde Ordu Komutanı Vehip Paşa ile mıntika komutanları Fevzi Paşa ve Yusuf İzzet Paşa'ya teşekkürlerini ilettiler. Erzincan'ın işgaliyle birlikte 3. Ordu'da firar eden asker sayısının artmasının yanı sıra yerel halktan askere çağrılanlar arasında da dağılmalar başladı. Kendinden sayıca üstün olan Rus Kafkas Ordusu karşısında uzun bir süre direnmeyi başarabilen ve kuvvetlerinin birçoğunu kaybeden 3. Ordu'nun yakın zamanda yeni muharebelere girme durumu yoktu. 2. Ordu'nun ise temmuz ayına kadar toplanamaması ve Rusların 2. Ordu hakkındaki önemli bilgiler elde etmesi 3. Ordu'yu desteksiz bırakmıştı.⁹⁵

Den gazetesi, 16 Ağustos 1916 tarihinde yayımladığı makalede Erzincan işgali ile birlikte Rus Kafkas Ordusu'nun Doğu Anadolu'daki operasyonlarına ara verdiğini duyuruyordu. Gazete, yapılacak büyük harekâtlar için hazırlanma safhasının olacağını

92 "Erzindjan", *Birjeviya Vedomosti*, No.189, s. 2.

93 S. Dmitriev, "V Armenii", s. 3.

94 "Vztyatie Erzindjana", *Voennaya Letopis*, No.296, 16 Temmuz 1916 (29 Temmuz 1916), s. 3.

95 Fahri Belen, *1916 Yılı...*, s. 70.

okuyucularına aktarmaktaydı.⁹⁶ Gazetenin Rus Kafkas Ordusu'nun operasyonlara ara verdiğini duyurması doğrudu; fakat büyük harekâtların başlamasına yönelik bilgisi gerçeği yansıtmıyordu. Çünkü Rus Kafkas Ordusu içerisinde iâşe sorunları ortaya çıkmış, cephe hattının önlerine az sayıda birlik bırakılarak bir kısmı daha geriye çekilmişti. Dolayısıyla Rus birliklerinin yeni bir harekâta hazırlığı söz konusu değildi. Diğer taraftan Nikolay Nikolayeviç, içerisinde Mamahatun ve Bayburt'un da olduğu bölgelere demiryolu hattı yapılmasını emretmesine rağmen Rus Orduları Başkomutanlığı'ndan gerekli desteği göremedi.⁹⁷

Erzincan'ın düşmesi ile birlikte Rus Kafkas Ordusu, Çarlık Rusya sınırından Anadolu topraklarına 300 km kadar içeri girerek ilerlediği en batı noktaya ulaştı. Böylelikle Rus Kafkas Ordusu, 1916 yılının ağustos ayında Kafkas Cephesi'nde Karadeniz'den Van'a kadar olan bölgede varlık göstermekteydi. Rus Kafkas Ordusu'nun harekât alanı olan bu coğrafyada Karadeniz'den Tunceli'ye kadar birinci kısım, Tunceli'den Van'a kadar olan bölge ise ikinci kısım olarak değerlendiriliyordu. Türk-Rus cephe hattını oluşturan bu bölgede; Karadeniz kıyısında bulunan Tirebolu'dan Kemah'a kadar olan bölgede 3. Ordu, Temurbey'den Muş ve Bitlis'in güneyine kadar olan bölgede ise 2. Ordu bulunmaktaydı. Erzincan'ın işgalinden sonra bu bölgelerde önemli değişimler yaşanmamış, Kafkas Cephesi'nde sınır hattı olarak savaşın sonunda kadar kalmıştı.⁹⁸

1916 yılının sonbaharından itibaren soğuk geçen iklim şartları, salgın hastalıklar ve iâşe sorunları her iki tarafı da olumsuz etkiledi. 3. Ordu, uzun süren muharebelerden yorgun düşerken Rus Kafkas Ordusu ise mevzilere mühimmat desteği yapamadığı için harekât alanını kısıtlamış ve taarruzlarını durdurmuştu.⁹⁹ Diğer taraftan 2. ve 3. Türk orduları içerisinde firar eden asker sayısında artış gözlemlenmekteydi. Rus ordusu içerisinde de durum farklı değildi. Birlikler arasında Çarlık Rusya'ya geri dönme propagandaları yapılmaktaydı.¹⁰⁰

Rusya'da 1917 yılının başlarında gerçekleşen Şubat Devrimi ile birlikte Rus ordusunda düzensizlik ve dağılmalar arttı.¹⁰¹ Kafkas Cephesi'nde oluşan düzensizlikler,

96 S. Dimitriev, "V Maloy Azii", *Den*, No.211, 3 Ağustos 1916 (16 Ağustos 1916), s. 2.

97 M. Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi*, C.2, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018, s. 542-543.

98 E. F. Luğşuveyt, *Turtsiya v Godı Pervoy Mirovoy Voynı 1914-1918 g.*, Moskva, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 1966, s. 71-72.

99 E. V. Maslovskiy, *Mirovaya Voyna ...*, s. 403.

100 Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde ...*, s. 62-63.

101 E. F. Luğşuveyt, *Turtsiya v Godı ...*, s. 73.

Rus kamuoyunu endişelendiriyordu. Rus basını ise konuya yönelik halkı sakinleştirici haberler yapıyordu. *Kavkaz* gazetesi, Kafkas Cephesi'nde çok çeşitli söylenti ve dedikoduların yayıldığına dikkat çekiyordu. Gazete, Erzincan'ın endişe verici durumda; Erzurum'un ise tehdit altında olduğu gibi söylentilerin cephe hattında yayıldığına vurgu yapmaktaydı. Cephe bu gibi söylentilerin geçmişte de yayıldığını, hatta olumsuz karşılığının bile olduğunu daha sonra asılsız dedikodular olduklarının anlaşıldığını hatırlatmaktaydı. Gazete bu gibi söylentilerin yanı sıra cephe insanlarının birbirlerine güven duymadığını ve şüpheli yaklaşıtlarına değiniyordu.¹⁰² Cephe hattında Rus birlikleri içerisinde ortaya çıkan bu belirsiz durum karşısında Türk tarafı, çeşitli önlemler almaktaydı. Türk askerleri, cephe hattında barış konusunda sloganlar söyleyen Rus askerlerine inanılmaması yönünde ikaz ediliyordu. Türk komutanlar, Rusya yönetiminde yaşanan değişimin Kafkas Cephesi'ne nasıl yansıtacağını bilmedikleri için ihtiyatlı davranıyordu.¹⁰³

Rus-Türk sınır hatlarında Rus birlikleri, sadece keşif operasyonları düzenlemekle yetinirken Türk birlikleri ise ciddi bir karşılık vermiyordu. 1917 yılının mart ve nisan aylarında ise Rus tarafından sık aralıklarla barış çağrıları geliyordu. Sonunda taraflar arasında mütareke görüşmeleri başladı.¹⁰⁴ Erzincan'da başlamış olan Osmanlı-Rus mütareke görüşmeleri sonuçlanarak 18 Aralık 1917'de Erzincan Mütarekesi imzalandı. Böylece Rus-Türk orduları arasındaki savaş sona erdi. Erzincan Mütarekesi'ne göre Rus ve Türk ordularının cephedeki son durumlarına göre sınır hattı oluşturuldu.¹⁰⁵ Ekim Devrimi'nden sonra Kafkas Cephesi'nden çekilen Rus birliklerinin sayısı her geçen gün artarken Erzincan Mütarekesi ile birlikte çekilme süreci hız kazandı.¹⁰⁶

Erzincan Mütarekesi'nden sonra çekilen çok sayıdaki Rus askerî birliğinin yerini yakın zamanda "Millî Birlik" olarak teşkilatlanan Ermeni askerî birlikleri almaya başladı.¹⁰⁷ Silahlı Ermeni birlikleri, Rusların işgal ettiği şehir, kasaba ve köylerde bulunan

102 R., "Na Kavkazskom Fronte", *Kavkaz*, No.91, 26 Nisan 1917 (9 Mayıs 1917), s. 3.

103 Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde ...*, s. 73-74.

104 Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde ...*, s. 75-92.

105 Nurcan Yavuz, "Erzincan Mütarekesi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.17, S.28, 1995, s. 220.

106 *Birinci Dünya Harbi'nde...*, C.II, s. 428.

107 G. Korganov, *Uçastie Armyan v Mirovoy Voyne Na Kavkazskom Fronte (1914-1918)*, Moskva, Maks Press, 2011, s. 71. 13 Aralık 1917 tarihinde, Kafkas Cephesi Başkomutanı'nın 136 numaralı emri ile kurulan bu Ermeni ordusunun komutanı Tümgeneral F. İ. Nazarbekov (Nazarbekyan), kurmay başkanı ise Tuğgeneral E. E. Vişinskiy oldu. Ermeni ordusu, 1. Ermeni Avcı Tümeni, 2. Ermeni Avcı Tümeni, Ermeni Gönüllüleri Tümeni, Süvri Tugayı, Bölgesel Alaylar ve Piyade Tugayı olmak üzere teşkilatlandı. Türk ordusunun ileri harekâtı sonucunda Ermeni birlikleri Kelkit, Erzincan, Erzurum, Hınıskale, Van, Erivan, Kars ve Gümrü bölgelerinde dağılım gösterdiler. G. Korganov, *Uçastie Armyan...*, s. 71-81.

Müslüman ahaliye karşı yok etme faaliyetlerine girdi. Rus işgali altındaki Müslümanların can ve mal güvenlikleri kalmadı. Rus ordu karargâhının Erzincan'dan Erzurum'a nakledilmesinin ardından Ermenilerin bölgede yaşayan Müslüman ahaliye yaptığı baskı ve zulümlerde artış oldu. 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın Ermeni mezaliminin durdurulmasına yönelik Rus askerî yetkililere yaptığı çağrılar sonuçsuz kalınca Türk ordusu, 12 Şubat 1918 tarihinde Erzincan yönünde ilerlemeye başladı.¹⁰⁸ 13 Şubat 1918 tarihinde kuzey ve güneyden Erzincan'a ulaşan Kazım Karabekir komutasındaki Türk birlikleri, 16:30'da Erzincan'ı bir buçuk yıl süren düşman işgalinden kurtardı.¹⁰⁹

Sonuç

Rus Kafkas Ordusu'nun 1 Kasım 1914 tarihinde Doğu Anadolu'da bulunan Türk sınırını geçmesiyle başlayan muharebelerde 3. Ordu birliklerinin cephelerde gösterdikleri sebatlı direnişe rağmen Rus Kafkas Ordusu, Anadolu topraklarında ilerledi. Köklü bir geleneğe sahip olan Rus basını ise Birinci Dünya Savaşı'nda önemli bir rol üstlenmişti. Yakınlarını cepheye gönderen ve savaşın gidişatını merak eden Rus halkı, önemli bilgi kaynağı olan gazetelere büyük ilgi gösteriyordu. Rus basını, diğer cephelerde olduğu gibi Kafkas Cephesi'nde de savaş arifesinden itibaren siyasi ve askerî gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Haber ve yorumları ile Rus kamuoyunu bilgilendirerek gazeteleri propaganda aracı olarak kullanıyordu.

Türk askerlerinin cephelerde gösterdiği insanüstü mücadele, dönemin Rus basınına ve asker hatıralarına yansımaktaydı. Türk ordusu, sadece kendinden sayıca üstün olan Rus kuvvetleri karşısında değil aynı zamanda salgın hastalıklar, iklim şartları ve iaşe sıkıntıları gibi birçok sorunla da mücadele etmek zorunda kaldı.

Ruslar, Kafkas Cephesi'nde birçok yeri ele geçirdi. Rus basını ise işgal edilen yerlerden biri olan Erzincan'ın stratejik önemini anlayarak Erzincan işgalini yakından takip etmekteydi. Gazeteler, Erzurum ve Trabzon işgalinden sonra yeni hedef olarak

108 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 460-466. Erzincan ve çevresinde Müslüman ahaliye yönelik yapılan Ermeni mezalimi için bkz. Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde...*, s. 220-269. Erzincan'ın işgali, kurtuluş süreci ve bölgedeki Ermeni mezalimi için bkz. Enver Konukçu, *Büyük Güçler ve Ermeni Kıskaçındaki Erzincan'ın Albayrağımıza Kavuşması*, Ankara, Erzincan İli Kültür ve Eğitim Derneği-Erzincan'lılar Kültür ve Sağlık Vakfı Yayınları-1, 2001, s. 79-214.

109 Kazım Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu*, İstanbul, Koşkun Basımevi, 1939, s. 93-95. Türk ordusu, Erzincan'da yiyecek maddesi olarak 80 ton ekmeklik un, 150 ton kuru sebze ve et konservesi, 3 ton tuz, 6,5 ton nazik erzak (makarna vb.) 40 ton yem ile 10 ton sabun, 370 kilo çay ve 350 kilo şeker ele geçirdi. Askerî mühimmat olarak ise 4.000 yeni Rus mavzeri, 16 Osmanlı mavzeri, 3 top, 25 bomba topu, 1 makineli tüfek ile 10 binden fazla piyade mermisi ve 1.500 el bombası, 100 sandık Osmanlı piyade mermisi, 160 sandık Rus obüs mermisi, 44 sandık uçak bombası ele geçirdi. Ayrıca telgraf ve istihkâm malzemeleri, tel örgüler gibi ambarlar dolusu malzeme ele geçirildi. Kazım Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un ...*, s. 103-104.

Erzincan'ı gösterdi. Nitekim Rus ordusu yönünü Erzincan'a çevirdi. Mamahatun ve Bayburt bölgelerinde yaşanan şiddetli muharebeler, Erzincan'ın işgal yolunu açtı. 25 Temmuz 1916 tarihindeki Erzincan'ın işgali, Rus askerleri arasında ve kamuoyunda büyük sevinç yarattı.

Rus ordusu, bu işgal ile birlikte Anadolu'da en ileri kısma ulaştı. Diğer taraftan Rus basınında Erzincan'ın ele geçirilmesi ile birlikte Doğu Anadolu'nun işgal sürecinin tamamlandığına vurgu yapılıyordu. Avrupa cephelelerinde yaşanan birtakım mağlubiyetlerden sonra Rus Kafkas Ordusu'nun Anadolu'da başarı göstermesi Rus basınında motive kaynağı olarak kullanıldı.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Süreli Yayınlar¹¹⁰

Batumskiya Vesti

Birjeviya Vedomosti

Den

Kavkaz

Kavkazskaya Kopeyka

Kavkazskoe Slovo

Kubanskiy Kazaçiy Vestnik

Listok Voynu

Pravitelstvennyy Vestnik

Russkiy İnvallid

Tiflisskiy Listok

Vestnik X Armii

Voennaya Letopis

110 Kullanılan süreli yayınların künyeleri dipnotlarda verilmiştir.

2. Araştırma Eserler

- Allen, W. E. D.-Muratoff, Paul: *Kafkas Harekâtı 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1966.
- Alşan, Songül: *Türk Kayıtlarında Doğu Karadeniz’de Rus İşgali (1916-1918)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2015.
- Ayrapetov, O. R.: *Uçastie Rossiyskoy İmperii v Pervoy Mirovoy Voyne 1914*, Moskva, Kuçkovo Pole, 2014.
- Belen, Fahri: *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1914 Yılı Hareketleri*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1964.
- Belen, Fahri: *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1915 Yılı Hareketleri*, C.II, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1964.
- Belen, Fahri: *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1916 Yılı Hareketleri*, C.III, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1965.
- Belov, A. İ.: “Reyd Otdelnoy Sibirskoy Kazaçey Brigadı Na Kommunikatsionny Put Turok iz g. Erzindjana Na g. Sivas 8-11 İyulya 1916 g.”, *Sibirskiy Kazak Vpusk Vtoroy, Vremya Velikoy Voynı (1914 – 1917 Godı)*, Harbin, İzdanie Voyskovogo Predstavitelstva Sibirskago Kazaçyago Voyska, 1941.
- Bilgin, Mehmet: *Teşkilat-ı Mahsusa’nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2017.
- Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, C.I, Birinci Kitap, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1993.
- Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, C.II, İkinci Kitap, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1993.
- Çakmak, Fevzi: *Büyük Harp’te Şark Cephesi Harekâtı*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Karabekir, Kazım: *Erzincan ve Erzurum’un Kurtuluşu*, İstanbul, Koşkun Basımevi, 1939.
- Konukçu Enver: *Büyük Güçler ve Ermeni Kiskacındaki Erzincan’ın Albayrağımıza Kavuşması*, Ankara, Erzincan İli Kültür ve Eğitim Derneği-Erzincan’lılar Kültür ve Sağlık Vakfı Yayınları-I, 2001.
- Korganov, G.: *Uçastie Armyan v Mirovoy Voyne Na Kavkazskom Fronte (1914-1918)*, Moskva, Maks Press, 2011.
- Korsun, N. G.: *Pervaya Mirovaya Voyna Na Kavkazskom Fronte*, Moskva, Voennoe İzdatelstvo Ministerstva Voorujennih Sil Soyuz SSR, 1946

- Köseme, Ahmet: *Osmanlı Devleti 3'üncü Ordu Faaliyet ve Komutanlığı Tarihçesi (1843-2000)*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan, 2019.
- Kurat, Akdes Nimet: *Türkiye ve Rusya*, Ankara, TTK, 2011.
- Larcher, M.: *Büyük Harpte Türk Harbi*, C.2, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018.
- Levitskiy, V. A.: *Na Kavkazskom Fronte Pervoy Mirovoy*, Moskva, Kuçkovo Pole, 2014.
- Ludşuveyt, E. F.: *Turtsiya v Godı Pervoy Mirovoy Voynı 1914-1918 g.*, Moskva, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 1966.
- Maslovskiy, E. V.: *Mirovaya Voyna Na Kavkazskom Fronte 1914 – 1917 g. Stratejiçeskiy Oçerk*, Paris, Knigoizdatelstvo Vozrojenie – La Renaissance, 1933.
- Nizamoglu, Yüksel: *Vehip Paşa, Kahramanlıktan Sürgüne*, İzmir, Yitik Hazine Yayınları, 2013.
- Öğün, Tuncay: *Kafkas Cephesi'nin I. Dünya Savaşı'ndaki Lojistik Desteği*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2015.
- Özkan, İbrahim: *Deli Halid Paşa Unutulan Yıllar; Unutturulan Kahraman*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2016.
- Sağlam, Tevfik: *Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet*, İstanbul, Askeri Matbaa, 1941.
- Tekir, Süleyman: *Beyaz Harp Kafkas Cephesi-Sarıkamış Harekâtı-Teşkilat-ı Mahsusa Operasyonları*, İstanbul, Kronik Kitap, 2021.
- Tekir, Süleyman: “Sarıkamış Harekâtı Sonrası Türk Ordusunda Görülen Salgın Hastalıklar ve Yaşanan Kayıplar”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ek Sayı: 1, Sonbahar 2016, s. 267-287.
- Vandemir, Bâki: *Büyükharpte Kafkas Cephesi Harp Başından Sarıkamışa (Hariç) Kadar*, C.2, İstanbul, Askeri Matbaa, 1933.
- Yavuz, Nurcan: “Erzincan Mütarekesi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.17, S.28, 1995, s. 207-232.
- Yavuz, Nurcan: *İşgal ve Mezalimde Erzincan*, Ankara, Erzincan Belediyesi Yayınları, 1995.
- Yeliseev, F. İ.: *Kazaki Na Kavkazskom Fronte 1914-1917*, Moskva, Voennoe İzdatelstvo, 2001.
- Yüksel, Mevlüt: *I. Dünya Savaşı'nda Erzurum'un Rus İşgaline Düşüşü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2006.
- Zayonçkovskiy, A. M.: *Pervaya Mirovaya Voyna*, St. Petersburg, Poligon, 2002.